

них наслідків створює не діяння саме по собі, а проміжні наслідки, які є його прямим результатом. Наприклад, причиною смерті (ч. 3 ст. 101 КК) виступає не тільки діяння саме по собі, але й тяжкі тілесні ушкодження, що настали внаслідок нього і створили реальну загрозу настання смерті, яка потім і відбулася. Тут причинний зв'язок у його повному вигляді може бути визначений таким чином: нанесення удару → тяжке тілесне ушкодження → настання смерті (ч. 3 ст. 101).

Слід зазначити, що ще наприкінці XIX – на початку XX ст. криміналісти, пояснюючи природу причинного зв'язку в даних деліктах, відмічали таку об'єктивну ознаку проміжних наслідків, як "створення реальної загрози". При цьому вказували, що, створюючи конструкції таких злочинів, законодавець хотів покарати за ті наслідки, які звичайно супроводжують подібні злочини. Таким чином, законодавець визнавав спричинені наслідки караними лише в тому випадку, якщо вони не були випадковим результатом дій даної особи.

Викладене вище дозволяє зробити такі висновки: а) у злочинах з похідними наслідками має місце певний різновид опосередкованого причинного зв'язку; б) з огляду на особливу конструкцію таких деліктів існує необхідність окремого встановлення причинного зв'язку по відношенню до кожного із наслідків – проміжного і похідного; в) структура причинного зв'язку може бути визначена такою формулою: 1) $D \rightarrow \Pi^1$; 2) $D \rightarrow \Pi^1 \rightarrow \Pi^2$, де "D" – діяння, "→" – причинний зв'язок, " Π^1 " – проміжний наслідок, " Π^2 " – похідний наслідок; г) визначальною умовою для встановлення причинного зв'язку є саме проміжний наслідок " Π^1 ", що створює реальну загрозу настання наслідку похідного " Π^2 ".

Ю.В. Гролецький

ДОБРОВІЛЬНА ВІДМОВА В ОРГАНІЗОВАНИХ ГРУПАХ

У діючому КК (п. 2 ст. 41) вказано на організовану групу як на обтяжуючу відповідальність обставину, а в ст. 70 це поняття є однією з альтернативних ознак складу контрабанди. У ст.ст. 70¹, 80, 86², 93, 124¹, 144, 148⁸, 154, 155⁵, 155⁶, 155⁷, 155⁸, 155⁹, 198², 229¹, 229¹⁷, 229¹⁹, 229²⁰ КК це поняття використовується як кваліфікуюча ознака. Більшість цих статей з'явилася нещодавно. Причиною послужив активний розвиток організованої злочинності. Органами

внутрішніх справ протягом 1998 р. виявлено 1157 організованих злочинних груп, а у 1999 р. – 1166. Такими групами в 1999 р. вчинено 9307 злочинів. Діючий КК поняття організованої групи не дає, але у постановках Пленуму Верховного Суду України під нею розуміють стійке об'єднання двох або більше осіб, що спеціально зорганізувалися для спільної злочинної діяльності. У ч. 3 ст. 27 проекту КК України вказано, що злочин визнається вчиненим організованою групою, якщо в ньому брали участь дві або більше особи, що заздалегідь об'єдналися в стійку групу для здійснення одного або декількох злочинів. Аналогічно це питання вирішується і в діючих КК Росії (ч. 3 ст. 35), КК Туркменістану (ч. 2 ст. 34).

Ознаки організованої групи поділяють на об'єктивні і суб'єктивні. До перших відносять: 1) множинність учасників групи; 2) спільність участі в групі, яка була створена для здійснення одного або декількох злочинів; 3) організованість; 4) стійкість. До других – 1) обопільну обізнаність учасників організованої злочинної групи про спільну злочинну діяльність; 2) наявність умислу у співучасників. Іноді додатково називають ще ієрархічність, наявність більше трьох співучасників, чіткий розподіл ролей і функцій, специфічний порядок розподілу злочинних прибутків між членами групи, жорстку дисципліну, наявність авторитетного лідера, оснащеність спеціальними і технічними засобами, спільну розробку плану і підготовчих заходів, взаємозалежність і взаємозумовленість дій учасників групи, особливості психічного ставлення співучасників до скоєного, використання складних способів здійснення злочину, заміну особистих відносин на ділові, створення спеціального грошового фонду та ін. Однак, як справедливо зауважує М.І. Бажанов, такі додаткові ознаки можуть свідчити про організованість групи, але і без їх наявності група може володіти ознакою стійкості, що і буде в кінцевому результаті виділяти її.

Чинне і перспективне законодавство не має спеціальних норм про добровільну відмову члена організованої групи. Отже, це питання повинне вирішуватися на підставі загальних правил про добровільну відмову співучасників. Для організованої злочинної групи обов'язковою ознакою є наявність попередньої змови співучасників про спільне здійснення злочину. Відрізняється організована злочинна група від групи за попередньою змовою ознаками організованості і стійкості. Саме вони і визначають особливості добровільної відмови учасників таких груп. Організованість передбачає більш тісну взаємодію учасників. Як вважає Н.О. Гуторова, ця ознака може виявлятися в "...проведенні учасниками групи комплексу організа-

ційно-підготовчих заходів, направлених на забезпечення успішної діяльності групи по вчиненню нею злочинів (хоча б одного). При визначенні ознаки стійкості потрібно погодитися з В. Биковим, який вважає, що це "...передусім, стабільність, незмінність складу злочинної групи".

На думку Н.О. Гуторової, добровільна відмова учасника організованої групи, який не є її організатором, можлива шляхом виходу з її складу за умови дачі ним згоди на вступ у таку групу, але якщо він не вчинив яких-небудь дій, спрямованих на досягнення злочинної мети. При цьому він повинен оповістити про свою відмову інших співучасників, насамперед організатора. На подальших стадіях вчинення злочину добровільна відмова учасника організованої групи, як вважає автор, не відрізняється від добровільної відмови при співучасті загалом. Уявляється, що дана точка зору не відображає особливостей добровільної відмови учасника організованої групи. Для таких груп обов'язковою є наявність попередньої змови. Під час її укладення відбувається взаємовплив співучасників один на одного, у кожного з них зміцнюється рішучість щодо здійснення злочинів. Така група характеризується тісними зв'язками між учасниками, що носить постійний характер. Вони формуються за участю кожного з членів групи. Злагоджена злочинна діяльність групи можлива за умови взаєморозуміння між учасниками, що досягається не тільки діяльністю організатора. Всі його зусилля щодо організації злочинної групи можуть виявитися марними, якщо у її учасників не буде бажання допомагати йому. Звичайно, діяльність організатора має головне значення, проте не можна не враховувати і поведінку інших учасників. Навіть при відсутності активних дій по зміцненню зв'язків у групі, сама дача згоди на участь у ній є актом впливу на інших осіб, а присутність у групі в кінцевому результаті призводить до налагодження міжособистих відносин, оскільки це необхідно для досягнення загальної для всіх злочинної мети. Отже, стійкість як істотна ознака організованої групи є результатом діяльності кожного без виключення співучасника. За своєю правовою природою таке діяння є інтелектуальним пособництвом. Тому для добровільної відмови учасника організованої групи потрібно застосовувати ті ж правила, що і для інтелектуального пособника. Вони вимагають для звільнення від кримінальної відповідальності обов'язкового запобігання завершенню злочину. Враховуючи, що організована група формується в основному для здійснення кількох злочинів, для добровільної відмови учаснику необхідно запобігти всім таким злочинам. Тут можливі два варіанти.

Перший: якщо організована група створена для здійснення одного злочину, що також можливо, або кількох, але точно відомо яких злочинів, то добровільна відмова повинна виражатися в запобіганні всім цим конкретним злочинам.

Другий: якщо учасники організованої групи не знають конкретно, скільки злочинів вони намітили вчинити (це більш типова ситуація), добровільна відмова в цьому випадку визнається за умови, що дії учасника, який відмовився, привели до припинення самого існування організованої групи. У пасивній формі добровільна відмова в цьому випадку може бути здійснена тільки при одночасній відмові всіх учасників організованої групи.

В.А. Козак

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ТОРГІВЛЮ ЛЮДЬМИ: ДЕЯКІ ПИТАННЯ ОБ'ЄКТА ЗЛОЧИНУ

Одним із найбільше суспільно небезпечних діянь, які посягають на основні права та свободи особи, є торгівля людьми.

Вперше кримінальну відповідальність за торгівлю людьми було встановлено в Україні Законом “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України від 24 березня 1998 р. у зв'язку з прийняттям Закону України “Про внесення змін і доповнень до Кодексу про шлюб та сім'ю України” У відповідності з цим нормативним актом Кримінальний кодекс (КК) України був доповнений ст. 124¹ “Торгівля людьми”.

Незважаючи на зростаючу кількість випадків торгівлі “живим товаром” в Україні, практичного застосування вказана кримінально-правова норма поки що не отримала.

Так, у доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини було зазначено, що станом на 1 липня 2000 р. в Україні було порушено лише 36 кримінальних справ за ознаками ст. 124¹ КК. При цьому тільки відносно трьох осіб було доведено вину та винесено вироки судом.

Однією з причин неможливості практичного застосування ст. 124¹ КК є, на наш погляд, вкрай невдале закріплення ознак складу злочину в кримінальному законодавстві. Саме ґрунтовне і всебічне дослідження проблеми об'єкта розглядуваного злочину допо- може глибше зрозуміти юридичну сутність торгівлі людьми і як на-